

A hamis hírek alkotmányos helyzete és szerepe a demokratikus nyilvánosság befolyásolásában

PAPP JÁNOS TAMÁS*

1. Bevezetés

„Ha tőlem függene, a sajtótörvénynek csak egy paragrafusna volna: hazudni nem szabad.”

A fenti, Deák Ferencnek tulajdonított idézet sokszor előkerül a sajtószabadságról vagy a hamis hírekről folyó viták során, sőt a Társaság a Szabadságjogokért egyenesen jelmondatává választotta 2019-ben, amikor meghirdette dezinformáció elleni kampányát.¹ Csakhogy az idézett mondat hitelessége erősen kétségbe vonható, ugyanis egyetlen hiteles forrásunk sincs arról, hogy Deák ezt mikor és milyen körülmények között mondta. Írásos nyoma csupán egy anekdotagyűjteményben van,² sőt egyesek szerint Mikszáth Kálmán adta e szavakat Deák szájába, amikor a *Gavallérok* című kisregényének egy szereplője gúnyolódott az akkori újságírókon.³ Így tehát a hamis hírek ellen felhozott idézet talán önmaga is hamis hír.

Napjainkban különösen a fiatalabb felhasználók számára a legfőbb információforrás az online média: a húsz év alattiaknál az internet szinte az egyetlen, ugyanis 95 százalékuk az internetről értesül a számára fontos dolgokról, a tévé már csak tizből három fiatalnál része a napi rutinnak, a nyomtatott sajtó és a rádió pedig szinte eltűnt.⁴ Az internetnek és a közösségi oldalaknak köszönhetően rendelkezésre álló információk könnyű hozzáférhetőségének egyik előnye, hogy fokozza a demokratikus folyamatokban való részvétel lehetőségét, és inkluzívabbá teszi azokat. Ugyanakkor ezek az új technológiák, amelyek hasznosak lehetnek a demokráciára nézve, felhasználhatók a félrevezető információk precedens nélküli nagyságrendű, gyorsaságú

* Megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar. E-mail: papp.janos.tamas@jak.ppke.hu

¹ Szabad január: Kampány a propagandamédia ellen. *Társaság a Szabadságjogokért*, 2018. december 17., <https://tasz.hu/cikkek/hazudni-nem-szabad-kampanyt-inditunk-az-allami-propaganda-mediaival-szemben>.

² TÓTH Béla: *Szájrucl szájra. A magyarság szálló igéi*. Budapest, Athenaeum, 1907. 113. Idézi HORVÁTH Attila: *A magyar média története a rendszerváltástól 1998-ig*. In: PAÁL Vince (szerk.): *A magyarországi médiabőrőr története*. Budapest, CompLex, 2013. 47.

³ „Én minden lapból kiviszem az igazat, mert le tudom számítani, amit az újságíró hozzátett a pártállása kedvéért. Az öreg Deák azt mondta, hogy csak egy paragrafusból álljon a sajtótörvény: »hazudni nem szabad.« No hiszen, megadta neki. Hát van valami a természetben, ami nem hazugság? Csal minden és mindenki. Csalnak a férfiak, csalnak az asszonyok.” KELEN Károly: Ne hazudj! *Media1*, 2019. február 4., <https://media1.hu/2019/02/04/hazudni-nem-szabad-sajtotorveny>.

⁴ Tarol az okostelefonos életforma – nemcsak a fiataloknál. *NMHH*, 2019. május 8., http://nmhh.hu/cikk/203518/NMHH_tarol_az_okostelefonos_életforma__nemcsak_a_fiataloknal.

és célzottságú terjesztésére is, és ily módon – különösen a közösségi médián keresztül – személyre szabott információs köröket hoznak létre, továbbá a dezinformációs kampányok erőteljes visszhangkamráivá válnak.

A dezinformáció az Európai Bizottság szerint csorbítja az intézményekbe, valamint az online és a hagyományos médiába vetett közbizalmat, és alááshatja a demokratikus berendezkedések alapjait azáltal, hogy akadályozza a polgárokat abban, hogy olyan hiteles információkhoz jussanak hozzá, amelyekre támaszkodva megalapozott döntéseket hozhatnak.⁵ A félretájékoztatás emellett gyakran szolgálja a radikális és szélsőséges eszméket és tevékenységeket, sőt némelyek szerint súlyosan hátrányosan befolyásolja magát a véleménynyilvánítás szabadságát is. A tömegeket célzó online dezinformációs kampányokat belföldi és külföldi szereplők egyaránt széles körben használják bizalmatlanság és társadalmi feszültségek gerjesztésére, de akár olyan idegen országok által végzett dezinformációs kampányok is fenyegetést jelenthetnek, amelyek veszélyeztetik a demokratikus választási folyamatok tisztaságát.⁶ Az elmúlt években legalább 18 országban derült fény online manipulációra és félretájékoztatási taktikákra különböző választásokkal összefüggésben.⁷ Egyesek szerint a dezinformáció már nemzetbiztonsági kockázatot is jelent,⁸ ezért a hamis hírek kérdése sokkal fontosabb lehet, mint azt elsőre gondolnánk.⁹

A jelen tanulmány a hamis hírek demokratikus nyilvánosságra gyakorolt hatásait vizsgálja, valamint azt, hogy a jog számára milyen kihívásokat jelent a dezinformáció nagymértékű elterjedése a közösségi oldalakon. A hamis hírek fogalmának áttekintése és a közösségi oldalakra gyakorolt hatásuk bemutatása után az Amerikai Legfelső Bíróság, az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB), valamint a hazai Alkotmánybíróság joggyakorlata alapján vizsgálom meg a hamis hírek alkotmányos megítélését. Ezek után áttekintem a hamis hírekre vonatkozó speciális jogi szabályozások lehetőségét, végül ismertetem az Európai Unió (EU) e téren végzett tevékenységét.

2. A hamis hírek fogalma és hatása

2.1. Fogalmi meghatározás

A hamis híreknek egyelőre nincsen tudományos konszenzus alapján született definíciója. Nagyon sokan az „álhír” kifejezést használják az angolból származó „fake news” fordításaként, az „álhír” elnevezés azonban nem tekinthető tudományos szakszónak – jelenleg sokkal inkább politikai koncepcióvá alakult.¹⁰ Ezért a tanulmány során a „hamis hírek” vagy a „dezinformáció”

⁵ Európai megközelítés az online félretájékoztatás kezelésére. COM(2018) 236 final, Brüsszel, 2018. április 26. 1–2.

⁶ Uo.

⁷ Uo., 2.

⁸ SZICHERLE Patrik: Hogyan küzdünk a dezinformáció ellen? *Political Capital*, 2018. november 26., https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/dezinfo_guide_tanulmany_20181126.pdf, 4–5.

⁹ Sandra L. BORDEN – Chad TEW: The Role of Journalist and the Performance of Journalism: Ethical Lessons from „Fake” News (Seriously). 22(4) *Journal of Mass Media Ethics* (2007) 302.

¹⁰ ACZÉL Petra: A hamis hír: kommentár a jelenség értelmezéséhez. *Századvég*, 2017/2. 10.

kifejezést használom. A hamis hírek, valamint az online félreinformálás felismerésekor nehézséget okoz a tényközlés, a csúsztatás, a propaganda, a véleménynyilvánítás és a pusztán szórakoztatás elhatárolása. Ebben a körben számos szerző nagyon különböző módon csoportosítja a valótlan állításokat, ami jól mutatja, hogy milyen sokrétű problémával állunk szemben.

A hamis hírek jelölésére az angol nyelvben alkalmazott legismertebb kifejezés, a „*fake news*”, mára teljesen elvesztette eredeti értelmét, ugyanis a politikusok mindenre használni kezdték, ami a véleményükkel ellentétes, és ennek igen káros hatásai lehetnek a demokráciára.¹¹ A „*fake news*” kifejezést több kutató szerint is már annyiféle módon használták, hogy jobb lenne felhagyni a használatával.¹² Lili Levi szerint a *fake news* kategória egyszerre jelenthet kattintásvadász címeket, politikai motivációjú félretájékoztatást, satírákat, konspirációs teóriákat, de a ‘megbélyegző’ által nem kedvelt sajtóorgánumokat vagy véletlen sajtóhibákat is. Ezért szerinte megfelelőbb lenne a „konstruált hamis információ” kifejezést használni.¹³ Ezzel kissé ellenkezően Ryan Walters amellett foglal állást, hogy csupán azért, mert az emberek többsége pontatlanul használja, még nem szabad elvetnünk a „*fake news*” kifejezést, hiszen az emiatt nem fog eltűnni a közbeszédből, inkább rehabilitálni kellene, tudományosan is értelmezhető jelentéstartalmat adva neki.¹⁴ Definíciós javaslata szerint nem kell számításba vennünk a hamis hír közzétételének indítékát; a *fake news*-nak csupán három eleme van: lényegileg hamis módon közzétett tartalom, hírnek adja ki magát és objektíven hamis megállapításokat tartalmaz.¹⁵ Más szerzők szerint *fake news* az olyan cikk, amely megjelenése és tartalma alapján valós hírek közzetésének tűnik, és szándékosan legalább egy olyan lényeges ténybeli állítást tartalmaz, amelyről empirikusan igazolható, hogy hamis, és semmilyen más módon sem áll a tisztességes tájékoztatás követelményének védelme alatt.¹⁶

Brittany Vojak négy kategóriába sorolja a hamis híreket. Különbséget tesz szándékos és véletlen terjesztésű hamis hírek között, és ezeknek is két-két típusát különbözteti meg: a szándékoson belül a profitorientált, valamint a befolyást kereső hamis híreket, a véletlenül belül pedig a virális híreket és a hanyag újságírás miatt megjelenő híreket.¹⁷ Az arizonai egyetem kutatói több kategóriát állítanak fel: az elsőbe a satírák tartoznak, amelyek szándékosan hamisak, anyagi haszonszerzés céljából teszik őket közzé, és nem céljuk az olvasók megtévesztése.¹⁸ Tipi-

¹¹ BALASSA Bence: Egy új háború alapvonalai. Az online párhuzamos narráció morálfilozófiai vázlatja. In: GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A XXI. század biztonsági kihívásai*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2018. 52.

¹² Mark VERSTRAETE – Derek E. BAMBAUER – Jan R. BAMBAUER: *Identifying and Countering Fake News*. Arizona Legal Studies Discussion Paper No. 17-15, 2017. 4.

¹³ Lili LEVI: Real „Fake News” and Fake „Fake News”. 16 *First Amendment Law Review* (2018) 232., 246–248.

¹⁴ Ryan M. WALTERS: How to Tell a Fake: Fighting Back Against Fake News on the Front Lines of Social Media. 23 *Texas Review of Law & Politics* (2018) 111., 119.

¹⁵ Uo., 120.

¹⁶ Clay CALVERT et alii: A hamis hírek és az Első Alkotmánykiegészítés – az elmélet és a doktrína közötti szakadék áthidalása. In *Medias Res*, 2019/2., 278.

¹⁷ Brittany VOJAK: Fake News: The Commoditization of Internet Speech. 48 *California Western International Law Journal* (2017) 123., 130.

¹⁸ VERSTRAETE i. m. (12. lj.). 5.

kus példa erre hazánkban a Hírcsárda,¹⁹ vagy az amerikai The Onion²⁰ „hírportál”. A második kategóriába az ún. hoaxokat sorolják, amelyek szintén szándékosan hamisak, kifejezett céljuk az olvasók megtévesztése, azonban nem elsődleges céljuk az anyagi haszonszerzés.²¹ Ez lehet olyan virális terjedő hamis információ, mint például hogy „fizetős lesz a Facebook”,²² vagy hogy egy youtuber közöszült a macskájával.²³ A harmadik kategóriába tartozik a propaganda, amely szándékosan hamis vagy félrevezető információkból áll, kifejezett célja az olvasók megtévesztése, a közzététel célja azonban nem elsősorban anyagi haszon, hanem politikai vagy hasonló befolyásszerzés.²⁴ A tanulmány szerzői szerint tehát a két vizsgálandó szempont az, hogy a közzevető valóban meg akarja-e tévesztetni az olvasókat, és ezt anyagi vagy más célból teszi-e. Randall D. Nice is a motiváció felől közelítve tesz különbséget a hamis hírek között; szerinte a hamis híreknek négy kategóriájuk van: ideológiai vagy anyagi indíttatású, állami propaganda és satíra.²⁵ Hunt Allcott és Matthew Gentzkow elvlasztja a hamis híreket – amik bizonyíthatóan hamis és félrevezetésre alkalmas hírek, újságcikkek – az újságírói tévedésektől, a pletykáktól, a konspirációs teóriáktól, a satíráktól és a politikusok valótlán kijelentéseitől.²⁶

Van olyan megközelítés, amely megkülönbözteti a „*misinformation*” és a „*disinformation*” kifejezéseket, az előbbi alatt a véletlen félretájékoztatást vagy véleménycikket, az utóbbi alatt pedig a szándékos félretájékoztatást értve.²⁷ „A dezinformáció olyan, a tények manipulációján alapuló írott vagy szóbeli kommunikáció, amely kísérletet tesz a célpont véleményének és a viselkedésének megváltoztatására oly módon, hogy az eredmény az azt terjesztő félnek kedvezzen.”²⁸ Az EU által létrehozott Hamis hírekkel és az internetes félretájékoztatással foglalkozó magas szintű munkacsoport definíciója szerint a dezinformáció „olyan igazolhatóan hamis vagy félrevezető információ, amelyet gazdasági haszonszerzés vagy szándékos megtévesztés céljából hoznak létre, hoznak nyilvánosságra és terjesztenek, és amely kárt okozhat a közérdeknek. Nem tartoznak a félretájékoztatás körébe a jelentéstételi hibák, a satírák és paródiák, illetve az egy-

¹⁹ <https://hircsarda.hu/>

²⁰ <https://www.theonion.com/>

²¹ VERSTRAETE i. m. (12. lj.) 6.

²² BÁTKY Zoltán: Már megint terjed a fizetős Facebook kamu üzenet. *PC World*, 2019. július 4., <https://pcworld.hu/pcwlite/fizetos-facebook-hoax-kamu-uzenet-265431.html>.

²³ VERES Szilárd: Miért terjesztette el az internet az egyik legnépszerűbb youtuberről, hogy megdugta a macskáját? 24, 2019. április 14., <https://24.hu/szorakozas/2019/04/14/shane-dawson-youtube-youtuber-macska-cica-szex-internet-hoax-konteo-meme>.

²⁴ VERSTRAETE i. m. (12. lj.) 6.

²⁵ Randall D. NICE: Reviving the Lost Tort of Defamation: A Proposal to Stem the Flow of Fake News. 61 *Arizona Law Review* (2019) 205., 211–212.

²⁶ Hunt ALLCOTT – Matthew GENTZKOW: Social Media and Fake News in the 2016 Election. 31(2) *Journal of Economic Perspectives* (2017) 214.

²⁷ Andrea RENDA: *The Legal Framework to Address Fake News: Possible Policy Actions at the EU Level*. Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies, 2018. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/619013/IPOL_IDA\(2018\)619013_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/619013/IPOL_IDA(2018)619013_EN.pdf).

²⁸ Fog of Falsehood: Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine. FIIA Report. Helsinki, Finnish Institute of International Affairs, 2016. Idézi: SZICHERLE i. m. (8. lj.) 5.

értelműen azonosítható módon pártokhoz köthető hírek és kommentárok.²⁹ De nem tartoznak ide azok az online tevékenységek sem, amelyek egyébként jogsértő cselekmények (pl. rágalmazás, becsületsértés, gyűlöletbeszéd) és jelenleg is tagállami vagy uniós szabályozás tárgyai. A dezinformáció célja destruktív: miközben kétségeket kelt a tények torzításával és meghamisításával, zavart kelt az emberekben, és gyengíti az intézményekbe és az elfogadott politikai folyamatokba vetett bizalmukat.³⁰

A fentiek alapján a „hamis hírek” legmegfelelőbb meghatározásaként a dezinformáció fogalmát lehet használni, amely anyagi vagy politikai haszonszerzés érdekében, megtévesztés céljával terjeszt bizonyíthatóan hamis információkat, amivel kárt okozhat a közérdeknek. A jelen tanulmány tehát e definíciót alkalmazza a hamis hírekre, amelyek körén így kívül esnek a propaganda, a szatíra vagy a paródia eszközei. A téma vizsgálata során a dezinformációt mint politikai, társadalmi jelenséget vizsgáljuk, így főként a nagyobb csoportokat érintő híreket vesszük alapul, nem pedig az egyes személyekre vonatkozó hamis állításokra helyezjük a fókuszot, vagyis a tanulmány nem a rágalmazás, a becsületsértés vagy a jó hírnév megsértésének eseteire koncentrálna, hanem a hamis hírek jelenségét a demokratikus nyilvánosság kontextusában elemzi.

2.2. A hamis hírek történeti kontextusban

A hamis hírek jelensége korántsem új keletű. A szólásszabadság klasszikus írásaiban is találunk a hamis hírek terjesztésével foglalkozó gondolatokat. John Stuart Mill szerint „[h]ogyha azért hallgattatnak el egy véleményt, mert biztosak benne, hogy helytelen, akkor úgy viselkednek, mintha feltételeznék, hogy az *ő bizonyosságuk* azonos az *abszolút bizonyossággal*. A vita elhallgattatása mindig egyenértékű a csalhatatlanság feltételezésével.”³¹ Mill mellett érvel, hogy a hamis állítások nem tiltandók, mert értékkel bírnak – ezek készítenek bennünket arra, hogy az állítást tovább vizsgálva eljussunk az igazsághoz. Ha ugyanis sikerül rendre bebizonyítani a hamis ideák hamis mivoltát, azzal újra és újra megerősítjük az igazságot.³² Mill szerint a téves gondolatok hasznosak, mert gondolkodásra ösztönöznek, így megerősítik az igazságot, és megakadályozzák, hogy az halott (megkövült) dogmává váljon, és elősegítik, hogy a társadalom körültekintően hozzon döntést.³³

A hamis, félrevezető, valótlán állítások szólásszabadsággal kapcsolatos viszonya a kezdetek óta felmerül a témával foglalkozó művekben, sokan azonban a mai értelemben vett hamis hírek jelenségének létrejöttét a XIX. század elejére datálják, amikor az objektív tudósítás még nem volt alapvető újságírói követelmény, és a sajtóban megjelenő cikkek esetében nem volt tisztán

²⁹ High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation: Final report, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>.

³⁰ Közös közlemény az európai parlamentnek, az európai tanácsnak, a tanácsnak, az európai gazdasági és szociális bizottságnak és a régiók bizottságának a dezinformációval szembeni közös cselekvési terv végrehajtásáról, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019JC0012&from=EN>.

³¹ John Stuart MILL: *A szabadságról*. Ford. Pap Mária. Budapest, Századvég – Readers International, 1994. 26.

³² Uo., 29–31.

³³ Russel L. WEAVER: *Szólás- és vallásszabadság az Amerikai Egyesült Államokban*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 80.

elválasztható a hír, a vélemény és a hamis tartalom.³⁴ Bár alapvetően a tudósítások nagy többsége tényszerűnek és hitelesnek volt mondható, az amerikai sajtóban a mai sajtóviszonyokhoz képest gyakoriak voltak a félrevezető,³⁵ olykor viccesnek szánt hamis tudósítások, amelyekkel már akkoriban is az olvasottságot szerették volna növelni.³⁶

2.3. A hamis hírek hatása a sajtóra

Már a nyomtatott sajtó hajnalán is jellemző volt, hogy a gyorsaság és a pontosság nem mindig járt kéz a kézben. Később azonban a sajtó intézményesülése után a hírügynökségek különböző biztosítékokat vezettek be a pontos tájékoztatás érdekében, így például a legtöbbjük csak akkor közölt egy információt, ha azt legalább két független forrás is megerősítette.³⁷ A hagyományos médiumok képesek voltak környezetükben értékelni és begyűjteni az információkat, ha pedig nem tettek eleget az alaposági követelményeknek (vagyis nem szolgálták a köz érdekét), végső soron a sugárzó vagy terjesztői engedélyüket is vissza lehetett vonni.³⁸ Az internet megjelenésével a hitelesség vagy megbízhatóság követelménye egyre inkább háttérbe szorult a hírek gyorsaságának szükségessége mellett.

A hagyományos média a hamis hírekkel kapcsolatban két oldalról is nyomás alatt van. Az egyik oldalról folyamatosan cáfolnia kell az interneten terjedő hamis híreket (ami a valódi hírek terjesztésétől vesz el erőforrásokat), a másik oldalról pedig a hamis hírek okozta bizalomvesztéssel is fel kell vennie a harcot.³⁹ A dezinformációknak köszönhetően egyre kevesebben bíznak a hagyományos média által közvetített hírekben is.⁴⁰ Ennek következtében a hamis hírek veszélyesek lehetnek a demokratikus közéleti vitákra, mert aláássák az állampolgárokat tájékoztató média hitelességét, csökkentve ezzel a „jól értesült választók” számát. Stacy Lieffring szerint a választók fogékonysága a hazugságra aláassa a demokratikus intézmények működését, ugyanis romlik azon képességük, amelynek köszönhetően ki tudják választani a valóban megfelelő jelöltet az adott pozícióra.⁴¹ Az amerikai lakosság médiába vetett bizalma 2019-re történelmi mélypontra jutott: a többség úgy gondolja, hogy a „*mainstream*” média hamis híreket terjeszt.⁴²

³⁴ WALTERS i. m. (14. lj.) 121.

³⁵ L. VIDA István Kornél: „The Great Moon Hoax” of 1835. *Hungarian Journal Of English And American Studies*, 18/2., 431–442.

³⁶ David UBERTI: The Real History of Fake News. *Columbia Journalism Review*, 2016. december 15., https://www.cjr.org/special_report/fake_news_history.php

³⁷ Andrew PETTEGREE: *The Invention of News: How the World Came to Know about Itself?* London, Yale University Press, 2014. 3. Idézi VOJAK i. m. (17. lj.) 134.

³⁸ Carol PAULI: Fake News, No News and the Needs of Local Communities. 61 *Howard Law Journal* (2018) 563., 565.

³⁹ LEVI i. m. (13. lj.) 265.

⁴⁰ Daniela C. MANZI: Managing the Misinformation Marketplace: The First Amendment and the Fight Against Fake News. 87 *Fordham Law Review* (2019) 2623., 2630.

⁴¹ Stacy LIEFFRING: First Amendment and the Right to Lie. 97 *Minnesota Law Review* (2013) 1047., 1063.

⁴² NICE i. m. (25. lj.) 206.

Ennek persze politikai okai is lehetnek, hiszen a politikusok – élükön Donald Trumppal – előszeretettel alkalmazzák a „fake news” kifejezést a számukra kedvezőtlen véleményt megfogalmazó sajtóorgánumokkal kapcsolatban, ezzel is hiteltelentítve az általuk megfogalmazottakat, így gyengítve a sajtó iránt táplált általános bizalmat.

2.4. A közösségi média hatása és a 2016-os amerikai elnökválasztás

A közösségi médiában terjedő hamis hírek áradata nem elszigetelt jelenség, hanem egy komplex technológiai és kulturális változás társadalmunkban.⁴³ A dezinformációk egy olyan médiaszektorban terjednek hihetetlen gyorsasággal, amely jelentős átalakuláson megy keresztül. A különböző online platformok térnyerése kihatással volt az újságírásra is, így a professzionális média arra kényszerül, hogy új megoldásokat találjon bevételei megtartására. A közösségi média térnyerésével és ezzel párhuzamosan a hagyományos média népszerűségének csökkenésével azonban ez a feladat már nem csupán a hagyományos (és kellően szabályozott) médiára hárul. Ahogy csökkent a hagyományos újságok olvasottsága, úgy nőtt a dezinformációkat terjesztők száma a közösségi oldalakon,⁴⁴ ez utóbbiak pedig sokkal egyszerűbbé és jövedelmezőbbé tették a hamis hírek terjesztését.⁴⁵

Emellett néhány platform bizonyos, hagyományosan a médiaorgánumokhoz tartozó tevékenységeket is elkezdett folytatni, oly módon bővítve profilját a hírgyűjtő és tartalomterjesztő tevékenységgel, hogy ehhez nem építette ki az említett orgánumok szerkesztői kereteit és képességeit, ezért a kiváltott hatásoktól függetlenül előnyben részesíti az információk mennyiségét azok minőségével szemben.⁴⁶ A legtöbb szerző két fő okát látja a hamis hírek előtérbe kerülésének és minden korábnál nagyobb mértékű elterjedésének. Egyrészt a hagyományos média népszerűségének és jelentőségének csökkenését, másrészt a közösségi oldalak kínálta lehetőségeket.⁴⁷ A közösségi oldalak ugyanis hálózatépítő módszereiket kihasználva alkalmasak arra, hogy a felhasználók által fogyasztott tartalmakat manipulálják annak érdekében, hogy a félrevezető vagy hamis információkat egyszerű megosztásokkal, promóciókkal vagy a felhasználók befolyásolásával terjesszék.⁴⁸

A közösségi oldalak tökéletes környezetet biztosítanak a hamis hírek terjedéséhez, aminek több oka is van. Könnyen hozzáférhető bárki számára, aki be akar lépni e piacra, ugyanis alacsony anyagi befektetés – vagy akár ingyenesség – mellett arányaiban sok embert lehet elérni. Emellett a rövid, gyorsan áttekinthető, pár mondatos információ vagy hangzatos cím nagyon sokat segít a hasonló tartalmak terjesztésében.⁴⁹ Mindehhez hozzájárulhat a hírfolyamok ve-

⁴³ Ana AZURMENDI: Is Journalism still the „Watchdog” of Democracy? The European Court of Human Rights Facing Fake News in Social Media. *Oxford Internet Institute*, 2018, <http://blogs.oi.ox.ac.uk/policy/wp-content/uploads/sites/77/2018/08/IPP2018-Azurmendi.pdf>.

⁴⁴ Richard L. HASEN: Cheap Speech and What it has Done. 16 *First Amendment Law Review* (2017) 200., 201.

⁴⁵ WALTERS i. m. (14. lj.) 129.

⁴⁶ Európai megközelítés (5. lj.) 5.

⁴⁷ ALLCOTT–GENTZKOW i. m. (26. lj.) 215.

⁴⁸ Európai megközelítés (5. lj.) 5.

⁴⁹ NICE i. m. (25. lj.) 213.

gyes természete, mert egy idő után a felhasználó fejében összefolyhatnak a posztok, így nem annyira a megosztó személye (vagy oldalának neve) számít, hanem a tartalom, a cím vagy a bélyegkép. Ráadásul a közösségi oldalak által létrehozott szűrőbuborék vagy a „*Napi Én*” szintén táptalaja az ideológiánkkal egyező hírek terjedésének akkor is, ha azok nem feltétlen igazak.⁵⁰

A hamis hírek újdonsága, szenzációértéke (különösen a meghökkentő, már-már hihetetlenké) jóval nagyobb, mint az egyszerű (‘unalmas’) híreké, valamint az általuk kiváltott hatás is hevesebb. A mély érzelmi reakció, ami általában valamiféle undor vagy felháborodás, sokkal inkább arra készíti a felhasználót, hogy továbbadja a hírt másoknak is.⁵¹ Ezzel együtt a közösségi médiában terjedő hamis hírek életciklusa elég rövid – hamar szárnyra kapnak, majd gyorsan el is tűnnek (vagy felváltja őket egy új, nagyobb szenzáció). A hamis híreket követő korrekciót, egyértelmű cáfolatokat azonban már alig-alig osztják meg, azok nagyon kevés emberhez jutnak el, így a hamis hírek véleménytorzító hatása igen jelentős lehet.⁵²

A 2016-os amerikai elnökválasztási kampányban vált igazán világossá a közösségi oldalakon terjedő hamis hírek jelentősége. Bár Mark Zuckerberg szerint „elégge örült ötlet”, hogy a Facebookon megjelenő hamis hírek befolyásolták volna az elnökválasztást,⁵³ a kutatások világos kapcsolatot mutattak ki a közösségi oldalon folytatott tevékenység és a választási eredmények között. A Trump mellett kampányoló hamis híreket több mint 30 milliószor, a Hillary Clinton mellettiekét viszont alig több mint 7 milliószor osztották meg csak a Facebookon,⁵⁴ a 20 legnépszerűbb hamis hír pedig több elérést generált, mint a nagy híroldalak legnépszerűbb cikkei.⁵⁵ Egy, a kampány alatt elérhető hamis híreket, az egyes cikkek megosztási és kattintási számát, valamint a választók körében végzett felméréseket összevető kutatás arra az eredményre jutott, hogy egy átlagos amerikai felnőtt legalább egy hamis hírrel találkozott a kampány során.⁵⁶ A hamis hírek hatásának felmérése azért is nehéz, mert a kutatások azt mutatják, hogy a hamis hírek egyenetlenül terjedtek a különböző platformokon és földrajzi térségekben. Az ún. billegő államokban például sokkal több hamis hírrel találkozhattak az internetezők, sőt egyes kimutatások szerint ezen államokban a Twitteren több hamis hír került megosztásra, mint valódi.⁵⁷

A kampányban felmerült az idegen országokból származó manipuláció gyanúja is. Az NBC, a Buzzfeed és a Guardian oknyomozó újságírói 2017-ben felfedték, hogy egy macedóniai kisvárosban, Velesben fiatalok szervezeten, száznál is több hamis híroldalt üzemeltettek a 2016-os amerikai választások idején, amelyekkel több millió dollárt kerestek. Az azonban a mai napig tisztázatlan, hogy ezt pusztán pénzszerzési célból, vagy orosz igényeket kiszolgálva, a vá-

⁵⁰ L. még: Dominic DIFRANZO – Kristine GLORIA-GARCIA: Filter Bubbles and Fake News. 23(3) *XRDS* (2017) 32–35.

⁵¹ BALASSA i. m. (11. lj.) 51.

⁵² Uo., 50.

⁵³ Sarah C. HAAN: Facebook’s Alternative Facts. 105 *Virginia Law Review* (2019) 18., 24.

⁵⁴ HASEN i. m. (44. lj.) 208.

⁵⁵ MANZI i. m. (40. lj.) 2629.

⁵⁶ ALLCOTT–GENTZKOW i. m. (26. lj.) 232.

⁵⁷ LEVI i. m. (13. lj.) 250–251.

lasztók befolyásolása végett tették.⁵⁸ A Központi Hírszerző Ügynökség (CIA), a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI) és a Nemzetbiztonsági Ügynökség (NSA) 2017 januári közös jelentése⁵⁹ szerint „Vlagyimir Putyin orosz elnök 2016-ban az Egyesült Államok elnökválasztására irányuló befolyásolási kampányt indított. Oroszország célja az volt, hogy aláássa az Egyesült Államok demokratikus folyamatába vetett bizalmat, befeketítsék Clintont, és megakadályozzák megválaszthatóságát és esetleges elnökségét.”⁶⁰ A megállapított tényállás szerint orosz hackerek hamis amerikai Facebook-profilokat készítettek, amelyekkel hirdetéseket vásároltak a Facebookon, amelyeken keresztül – jellemzően valótlan állításokat tartalmazó – lejárató cikkeket kezdtek hirdetni. Ezeket a hirdetéseket, a Facebook hirdetési mechanizmusát és algoritmusait felhasználva, befolyásolható választók hírfolyamán jelentették meg.⁶¹ A becslések szerint több mint 126 millió felhasználó láthatta e hirdetéseket, azonban a mai napig kérdéses, hogy hány embert befolyásolhattak ténylegesen velük.⁶² Összesen több mint 100 ezer dollárt költöttek e hirdetésekre, ezek azonban nagyjából 0,1 százalékát teszik csak ki a Facebook napi átlagos hirdetési bevételének, amely 2016-ban mintegy 96 millió dollár volt.⁶³ Egyes számítások szerint egy hamis hírnél 30-szor kisebb hatása van, mint egy televíziós reklámnak.⁶⁴

A fentiekből tehát azt láthatjuk, hogy a dezinformáció képes befolyásolni a demokratikus választási folyamatot,⁶⁵ azt viszont, hogy ezt milyen mértékben teszi, lehetetlen pontosan megállapítani. A közvetlen okozati összefüggés bizonyítása rendkívül nehéz, ugyanis számos egyéb tényező is befolyásolhatja a választó lelkiállapotát, így végső soron a szavazási döntését. A hamis hírek mellett sok más dolog hathat a szavazókra, például a barátok és a rokonok személyes beszélgetések során kifejtett nézetei, a rádióban elhangzó beszélgetős műsorok házigazdáinak és a televíziós személyiségek véleménye, a jelöltek tévés hirdetési, az elfogult tudósítások vagy akár az összeesküvés-elméletek.⁶⁶

⁵⁸ L. Craig SILVERMAN – Lawrence ALEXANDER: How Teens In The Balkans Are Duping Trump Supporters With Fake News. *BuzzFeedNews*, 2016. november 3., <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/how-macedonia-became-a-global-hub-for-pro-trump-misinfo#.eiXjjQxdB>; Dan TYNAN: How Facebook Powers Money Machines for Obscure Political „News” Sites. *The Guardian*, 2016. augusztus 24., <https://www.theguardian.com/technology/2016/aug/24/facebook-clickbait-political-news-sites-us-election-trump>; Samantha SUBRAMANIAN: Inside The Macedonian Fake-News Complex. *Wired*, 2017. február 15., <https://www.wired.com/2017/02/veles-macedonia-fake-news/>; CSARNÓ Ella: Macedóniából jöttem, mesterségem címe: álhírgyártó. *Index*, 2016. december 9., https://index.hu/tech/2016/12/09/macedoniabol_jottem_mestersegem_cimere_alhirgyarto; Amerikából inspirálták és segítettek a hamis hírgyáros macedón tinédzsereket. *OCCPR*, 2018. augusztus 1., <https://occrp.atlatszo.hu/2018/08/01/amerikabol-inspiraltak-es-segitettek-az-alhirgyaros-macedon-tinedzsereket>.

⁵⁹ Intelligence Community Assessment: Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections, https://www.dni.gov/files/documents/ICA_2017_01.pdf, 1.

⁶⁰ Uo., 2.

⁶¹ Allison DENTON: Fake News: The Legality of the Russian 2016 Facebook Influence Campaign. 37 *Boston University International Law Journal* (2019) 183., 184.

⁶² Uo., 192.

⁶³ NICE i. m. (25. lj.) 208.

⁶⁴ Uo., 210.

⁶⁵ William P. MARSHALL: False Campaign Speech and the First Amendment. 153 *University of Pennsylvania Law Review* (2004) 285., 294.

⁶⁶ CALVERT i. m. (16. lj.) 287.

3. A hamis hírek szabályozása

3.1. A politikai hamis beszéd alkotmányos megítélése az Amerikai Egyesült Államokban

Az amerikai Legfelső Bíróság több ízben foglalkozott már a hamis állítások szólásszabadság általi védelmének kérdésével. A Bíróság döntései alapján megállapítható, hogy a hamis beszédnek nincs alkotmányos értéke,⁶⁷ ugyanakkor néhány esetben mégis szükségtelennek tartották e vélemények elnémítását a „gondolatok szabad piaca” megfelelő működésének érdekében. Louis Brandeis bíró a *Whitney v. California* ügyhöz fűzött sokat idézett különvéleményében így fogalmazott: „Ha lenne elég idő eszmecsere révén feltárni a hamisságokat és tévedéseket, oktatással elejét venni a bajnak, akkor az alkalmazandó gyógyír a több szólás lenne, nem pedig a hallgatásra kényszerítés.”⁶⁸ Erre a gondolatra alapozta a Legfelső Bíróság később a *Gertz*-ügyben⁶⁹ hozott ítéletét, amelyben a többségi vélemény szerint az Első Alkotmánykiegészítés értelmében nincs „téves gondolat”. Az állampolgárokra nézve ártalmas vélemények ellen a gondolatok szabad piacán kell az ellenérveknek győzedelmeskednie. A Legfelső Bíróság ezzel összefüggésben arra is rámutatott, hogy míg az alkotmány alapján nem léteznek hamis vélemények, addig a hamis tényállítások nem hordoznak alkotmányos értéket, mégis bizonyos körben ez utóbbiak is a szabad vita szükségszerű velejárói.⁷⁰ A Bíróság az *NAACP v. Button* ügyben⁷¹ szintén úgy érvelt, hogy „a téves kijelentések elkerülhetetlenek a szabad vita során, és muszáj védelemben részesíteni őket, ha a szólásszabadsághoz kapcsolódó kifejezéseknek biztosítani akarjuk a túlélésükhöz szükséges »légteretet«.”⁷²

A Bíróság a *New York Times v. Sullivan* ügyben⁷³ úgy fogalmazott, hogy „bizonyos valótlan állítások léte elkerülhetetlen, ha az eszmecsere nyílt és élénk nyilvánosan és a magánbeszélgetésekben is; vagyis olyan a véleménynyilvánítás, amelyet az Első Alkotmánykiegészítés garantálni kíván.”⁷⁴ A Bíróság szerint vannak olyan esetek, amikor a valótlan tényállítást korlátozhatják, ez azonban csak nagyon szűk kört érinthez. Ilyenek lehetnek a „rágalmazással, csalással vagy más, törvényesen szabályozható valótlan véleménynyilvánítással összefüggő sérelemmel kapcsolatos”⁷⁵ és az igazságszolgáltatás rendjét biztosító törvények, amelyek a hamis tanúzás vagy a hamis képviselést tiltják, ezek azonban nem általánosan azért tiltott megnyilvánulások, mert a bennük foglaltak valótlanak, hanem mert „aláássák a jog funkcióját és működési körét, valamint fenyegetik a bírói integritást, amik pedig a jogrendszer alapját képezik. (...) Azok a

⁶⁷ L. pl. *Hustler Magazine v. Falwell* 485 US 46 (1988).

⁶⁸ *Whitney v. California* 274 US 357 (1927). Ford. Reményi Édua. In: REMÉNYI Édua – KOLTAY András (szerk.): *A szólásszabadság káprázata. A szólásszabadság brit, amerikai és francia klasszikusainak szöveggyűjteménye*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 468.

⁶⁹ *Gertz v. Robert Welch* 418 US 323 (1974).

⁷⁰ Uo., 350.

⁷¹ *NAACP v. Button* 371 US 415 (1963).

⁷² Uo., 433.

⁷³ *New York Times v. Sullivan* 376 US 254 (1964).

⁷⁴ Uo., 279.

⁷⁵ Uo., 277.

törvények, amelyek tiltják, hogy valaki hamisan abban a színben tüntesse fel magát, hogy a kormány nevében beszél, vagy valótlanul kormányzati tisztviselőnek adja ki magát, a kormányzati működés integritását is védik, ami nagyon is különbözik a valótlan véleménynyilvánítás pusztá korlátozásától.⁷⁶

Bár a valótlan állítás bizonyos formái, mint például a valótlan reklám vagy a hamis tanúzás, nem védettek, a Bíróság nem munkált ki kategorikus kivételt a valótlan állítások számára. Amint azt a négy bíró alkotta többség a *United States v. Alvarez* ügyben⁷⁷ megjegyezte, sohasem született olyan döntés, hogy „a valótlan állításoknak általánosságban a nem védett véleménynyilvánítások új kategóriáját kellene alkotniuk”.⁷⁸ Az ügyben a Legfelső Bíróság érvénytelenített egy olyan jogszabályt, amely megtiltotta, hogy valaki valótlanul állítsa magáról, hogy megkapta a Kongresszusi becsületérmet. Az Anthony Kennedy bíró által készített vélemény elutasította a kormányzat azon felvetését, hogy a valótlan kijelentéseket a nem védett véleménynyilvánítás új kategóriájaként ismerjék el. A Bíróság szerint ugyanis önmagában a valótlanság nem elegendő alap ahhoz, hogy egy beszéd ne élvezhesse az Első Alkotmánykiegészítés védelmét, az ‘ellenvélemény’, vagyis a valótlan állítással ellentétes irányú beszéd (*counter speech*) pedig kevésbé drasztikus és kellően hatékony megoldás a problémára.⁷⁹ Kennedy bíró kifejtette, hogy „a hamis véleménynyilvánításra az igaz vélemény kinyilvánítása a gyógyír. Ez a bevett út egy szabad társadalomban. Az indokolás nélküli állításra a helyes válasz az észszerű állítás, a tájékozatlanra a felvilágosodott, a nyilvánvaló hazugságra pedig az egyszerű igazság. (...) Csak egy gyenge társadalomnak van szüksége kormányzati védelemre vagy beavatkozásra ahhoz, hogy az igazság megőrzése érdekében tett elhatározását érvényre juttassa. Az igazságnak sem bilincse, sem jelvényre nincs szüksége a győzelemhez.”⁸⁰ A Bíróság tehát nem szerette volna felruházni az államot egy olyan széles korlátozási jogkörrel, amellyel az elnémíthatna bizonyos megszólalásokat pusztán azért, mert azok szerinte valótlanok.⁸¹ Meg kell említenünk azonban, hogy Samuel Alito bíró, akihez Antonin Scalia és Clarence Thomas bíró is csatlakozott, különvéleményt csatolt a döntéshez, amelyben kifejtette, hogy „a hazugságok önmagukban nem képeznek és nem tartalmaznak értéket, és a tiltásuk nem gátol meg semmifajta értékes véleménynyilvánítást”, vagyis a „valótlan tényállításoknak nincs valódi, az Első Alkotmánykiegészítés által védett értékük”.⁸²

A Bíróság hamis hírekkel kapcsolatos joggyakorlatát számos kritika érte. Sarah Haan például arra mutat rá, hogy Brandeis bíró sokszor hivatkozott különvéleménye⁸³ alapján is csak akkor lenne a több szólás a megoldás, ha „lenne elég idő”. Szerinte Brandeis szavai nehezen ültethetők át a közösségi oldalak világába, ahol az azonnaliságnak van döntő szerepe.⁸⁴ Daniela Manzi amellet érvel, hogy a Bíróság tévesen ítélte meg azt, hogy az ellenvélemény képes lesz

⁷⁶ WEAVER i. m. (33. lj.) 137.

⁷⁷ *United States v. Alvarez* 567 US 709 (2012).

⁷⁸ WEAVER i. m. (33. lj.) 41.

⁷⁹ Uo., 81.

⁸⁰ Alvarez (77. lj.) 2542. Idézi: CALVERT i. m. (16. lj.) 288.

⁸¹ MANZI i. m. (40. lj.) 2635.

⁸² WEAVER i. m. (33. lj.) 138.

⁸³ *Whitney v. California* (68. lj.) 468.

⁸⁴ HAAN i. m. (53. lj.) 31.

legyőzni a hamis beszédet, ugyanis szerinte a gondolatok szabad piaca nem tökéletes, és pont a valótlan állítások torzítják azt. Egyrészt nem különböztethető meg tisztán az igaz és a valótlan állítások, hiszen mindkettőből jelentős mennyiség van jelen a gondolatok piacán, másrészt pedig érvelése szerint az emberi természetből fakadó „megerősítésvágy” és a már korábban említett hagyományos médiával szembeni bizalmatlanság tovább csökkenti az igazság hangját.⁸⁵ Ahogyan Brittany Vojak fogalmaz, a gondolatok szabad piacát nem szimplán „rossz beszéd” árasztotta el, hanem „hamis beszéd, amely igaznak tettei magát”.⁸⁶ Véleménye szerint a beszéd a hírek szempontjából árucikké vált, amelynek az a fő feladata, hogy minél több vevőt (kattintást, olvasót) hozzon a közvétező számára, és mint ilyen, amennyiben hamis, megtévesztő tulajdonságai vannak (vagyis dezinformáció) és kárt okoz a piacon, ezért lehetővé kellene tenni a tiltását.⁸⁷

Annie Hundley amellet érvel, hogy a hamis hírek manapság minden korábbinál nagyobb fenyegetést jelentenek a demokratikus folyamatokra, és ezt elegendő kényszerítő érdekek tekinteti egy hasonló jogszabály megalkotásához; amire szerinte nagyobb hangsúlyt kell fektetni, az a jogszabály kellő szűkre szabása, vagyis hogy tényleg csakis az ártalmas hamis beszéd legyen tiltott (amely természete szerint inkább hamis, félrevezető információ, mintsem politikai beszéd).⁸⁸ Egyesek úgy vélik, hogy a gondolatok szabad piaca kudarcot vallott, és azt a dezinformáció tette tönkre, az államnak pedig ilyen esetben lehetősége van – sőt kötelessége – közbe lépni és korrigálni a hibás működést.⁸⁹ A hamis hírek elárasztják a gondolatok piacát, és a céljuk nem az informálás, hanem a tájékozódni próbáló állampolgárok összezavarása, és ha magára hagyják e piacot, akkor összeomolhat a hamis beszédek súlya alatt, ugyanis ha túl sok hamis hír áll szemben a valódi hírekkel, akkor az utóbbi előretörése ellehetetlenül.⁹⁰

Nabiha Syed szerint a gondolatok szabad piacának metaforája olyan korban született, amikor a nagyközönséget csupán pár szereplőn keresztül lehetett elérni. Az internet és a közösségi média felborította ezt a *status quót*, és sokkal több szereplőnek adta meg a piacra lépés lehetőségét, azonban a gondolatok szabad piacának elmélete nem alkalmazkodott ehhez a változáshoz.⁹¹ Emellett csupán egy irányból közelíti meg a problémát, nevezetesen hogy a beszélő minden szükségtelen korlátozás nélkül fejezhesse ki nézeteit, azonban figyelmen kívül hagyja azt, hogy valaki képes a piacon belül szűrni vagy ‘átirányítani’ a nézeteket. Ha csupán arra koncentrálnunk, hogy a beszélő individuum megszólalhasson, nem foglalkozunk annak biztosításával, hogy az a gondolatok piacán keresztül el is jusson másokhoz, hozzájárulva az igazság megtalálásához.⁹²

⁸⁵ MANZI i. m. (40. lj.) 2647.

⁸⁶ VOJAK i. m. (17. lj.) 151.

⁸⁷ Uo., 152–153.

⁸⁸ Annie C. HUNDLEY: Fake News and the First Amendment: How False Political Speech Kills the Marketplace of Ideas. 92 *Tulane Law Review* (2017) 497., 517.

⁸⁹ Ari Ezra WALDMAN: The Marketplace of Fake News. 20 *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law* (2018) 845., 848.

⁹⁰ Uo., 863.

⁹¹ Nabiha SYED: Real Talk About Fake News: Towards a Better Theory for Platform Governance. 126 *Yale Law Journal* (2017) 337., 340.

⁹² Uo., 341.

3.2. A politikai hamis beszéd védelme a strasbourgi bíróság gyakorlatában

A gondolatok szabad piacának elmélete nem teljesen illeszkedik a szólásszabadság európai elképzeléséhez,⁹³ így meg kell vizsgálnunk, hogy az európai joggyakorlatban milyen mércék alakultak ki a hamis beszédekre vonatkozóan. Mindenekelőtt meg kell említeni, hogy az EJEB gyakorlatából levezethető a hiteles és pontos tájékoztatás sajtóval szemben támasztott követelménye, vagyis a sajtóra vonatkozóan szigorúbbak az elvárások az általuk közvetített állítások igazságát illetően.⁹⁴ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a hamis állítások teljesen kívül esnének az EJEE 10. cikke által biztosított védelmen. A sajtóval szemben jogos elvárás, hogy körültekintően és jóhiszeműen járjon el annak érdekében, hogy pontos és megbízható információkat nyújtson a nyilvánosságnak az újságírás etikai szabályaival összhangban. Ám egyrészt bizonyos állítások az értékítélet kategóriájába eshetnek, másrészt a legnagyobb körültekintés mellett is előfordulhat, hogy hiányos vagy pontatlan információkon alapuló hamis tényállításokat fogalmaz meg egy újságíró.⁹⁵ A bizonyíthatóan hamis tényállításokra az újságírói szabadság nem terjed ki.⁹⁶ Az Egyezmény a véleményeket is védi, emiatt fontos, hogy az adott állítás tény- vagy véleménynyilvánításnak minősül-e. Az EJEB gyakorlata alapján akkor lehet egy beszéd tényállítás, ha a kijelentés valóságossága bizonyítható – az értékítélet, vagyis a véleménynyilvánítás esetében ez nem lehetséges. Az értékítéletek esetében az EJEB szélesebb mozgásteret biztosít, a (bizonyíthatóan) hamis tényállítások azonban nem élvezik az Egyezmény 10. cikkének védelmét.⁹⁷

Az EJEB a *Brzeziński v. Poland* ügyben⁹⁸ hozott ítéletében maga is használta a „fake news” kifejezést. Az ügy a 2006-os lengyel önkormányzati választások kampánya során megjelentetett valótlan állításokat tartalmazó füzeteket érintette, amelyek ellen az ezt sérelmező jelölt a választási törvény által garantált jogával élve a bírósághoz fordult.⁹⁹ A Bíróság az ügyben vizsgált rövid (24 órás) eljárási határidővel kapcsolatban úgy fogalmazott: „a szóban forgó eljárás sürgető jellegét indokolja annak szükségessége, hogy a *fake news* és azokat a kijelentéseket, amelyek sértik a jelölt jó hírnevét, és valószínűsíthetően torzítják a szavazás eredményét, a lehető legha-

⁹³ Roberto MASTROIANNI: Fake News, Free Speech an Democracy: A (Bad) Lesson from Italy? 25 *Southwestern Journal of International Law* (2019) 42., 69.

⁹⁴ L. pl. *Rumyana Ivanova v. Bulgaria*, no. 36207/03, 2008. február 14-i ítélet; *Europapress Holding DOO v. Croatia*, no. 25333/06, 2009. október 22-i ítélet; *Ediciones Tiempo SA v. Spain*, no. 13010/87, 1989. július 12-i döntés; *Standard Verlagsgesellschaft mbH (No. 2) v. Austria*, no. 37464/02, 2007. február 22-i ítélet.

⁹⁵ Tarlach MCGONAGLE: „Fake News”: False Fears or Real Concerns? 4 *Netherlands Quarterly of Human Rights* (2017) 208.

⁹⁶ KOLTAY András: Ungváry Krisztián perei Magyarországon és Strasbourgban. In *Medias Res*, 2014/1., 141.

⁹⁷ TÓTH J. Zoltán: A közéleti szereplők elleni rágalmozás és becsületsértés megítélése az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában. In *Medias Res*, 2017/2., 391.

⁹⁸ *Brzeziński v. Poland*, no. 47542/07, 2019. július 25-ei ítélet.

⁹⁹ <https://strasbourgobservers.com/2019/08/08/brzeziński-v-poland-fine-over-false-information-during-election-campaign-violated-article-10>.

marabb helyreigazítsák.”¹⁰⁰ A döntést többen is kritizálták amiatt, hogy bár sem a panaszos, sem Lengyelország nem utalt hasonlóra beadványában, a Bíróság a „fake news” kifejezést használta, amely többek szerint is (ahogyan azt fentebb már tárgyaltuk) helytelen.¹⁰¹

Az EJEB joggyakorlata alapján kirajzolódó hierarchiában a politikai beszéd élvezi a legmagasabb fokú védelmet, vagyis a legkevésbé ezt lehet korlátozni, ennél kevésbé védettnek minősül a művészi önkifejezés, ez alatt helyezkedik el a kereskedelmi beszéd, legalul pedig a gyűlöletbeszéd vagy például az indokolatlan túlzó gyalázkodás.¹⁰² Ez azért lehet érdekes, mert bizonyos szempontból a hamis hírek minősülhetnek kereskedelmi tevékenységnek is. John Riggins szerint például a hamis hírek félrevezető hirdetések politikai megszólalásnak álcázva, hiszen azok, szándékosan félrevezető módon, szerkesztett tartalomnak mutatják magukat azért, hogy hirdetési bevételre tegyenek szert.¹⁰³ Azon túl, hogy ha elfogadjuk ezt az értelmezést, akkor a reklámszabályozás terén kereshetünk megoldást a hamis hírek problémájára, az EJEB joggyakorlatában is találunk ilyen formájú hamis hírrel kapcsolatos döntést. A *Hertel v. Switzerland* ügyben¹⁰⁴ egy, a mikrohullámú sütőben készült ételek rákkeltő hatását taglaló tanulmány betiltásával kapcsolatban úgy fogalmazott a Bíróság, hogy különösen észszerűtlen lenne a véleménynyilvánítás szabadságát az általánosan elfogadott nézetekre korlátozni egy olyan területen, ahol nem valószínű, hogy létezik bármilyen bizonyosság.¹⁰⁵ Ha az álhíreket e szemüvegen keresztül nézzük, akkor felmerülhet a kérdés, hogy vajon hasonló megítélés alá eshetnek-e a különböző oltásellenes vagy chemtrailes álhírek is, hiszen jellegükben hasonló, ‘megalapozatlannak tűnő’ információkat terjesztenek, amelyek így akár az Egyezmény védelme alá is tartozhatnak.

Egy területen azonban az EJEB viszonylag széles körben hagyta jóvá a hamis tényállításokkal szembeni korlátozásokat, mégpedig a holokauszttagadással kapcsolatosban. Ezen esetekben a strasbourgi bíróság általában tárgyalás nélkül utasította el a szólásszabadság sérelmére hivatkozó kérelmeket, elfogadva ezzel azt, hogy a holokausztot tagadó kijelentések eleve nem élvezik a szólásszabadság védelmét.¹⁰⁶ Így tehát létrejött a hamis tényállítások egy olyan kategóriája, amely egyértelműen kívül esik a védett szólások körén.

¹⁰⁰ *Brzeziński* (98. lj.) 35. bek.

¹⁰¹ Ronan Ó FATHAIGH: *Brzeziński v. Poland: Fine over „False” Information During Election Campaign Violated Article 10.*, *Strasbourg Observes*, 2019. augusztus 8., <https://strasbourgobservers.com/2019/08/08/brzeziński-v-poland-fine-over-false-information-during-election-campaign-violated-article-10>.

¹⁰² Irini KATSIREA: *Fake News: Reconsidering the Value of Untruthful Expression in the Face of Regulatory Uncertainty.* 10(2) *Journal of Media Law* (2018) 173.

¹⁰³ John Allen RIGGINS: *Law Student Unleashes Bombshell Allegation You Won't Believe: Fake News as Commercial Speech.* 52 *Wake Forest Law Review* (2017) 1313., 1336.

¹⁰⁴ *Hertel v. Switzerland*, no. 25181/94, 1998. augusztus 25-ei ítélet.

¹⁰⁵ Uo., 50. bek.

¹⁰⁶ KOLTAY András: *Az Emberi Jogok Európai Bírósága és a blaszfémia mint a szólásszabadság korlátja.* *Iustum Aequum Salutare*, 2017/1. 189.

3.3. A politikai hamis beszéd védelme a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában

Az Alkotmánybíróság gyakorlata nagyrészt párhuzamba állítható az EJEB gyakorlatával, mert megfogalmazása szerint „a bizonyíthatóan hamis tények önmagukban nem állnak alkotmányos védelem alatt”,¹⁰⁷ ugyanakkor mivel a tények közlése tipikusan a vélemények alapja is lehet, az „utóbb hamisnak bizonyult tények esetében is indokolt, hogy a jogi felelősségre vonás során a felróhatóság és az esetleges joghátrányok mértékének meghatározása körében figyelembe vegyék a közéleti viták minél szabadabb folyásának érdekét”.¹⁰⁸ Az Alkotmánybíróság szerint „a védett véleménynyilvánítás szabályai a valótlan tényállításokra nem terjednek ki”,¹⁰⁹ azonban azt is kiemelte több ízben, hogy bár a hamis tényállítások – szemben az értékítéletekkel, bírálatokkal – önmagukban nem állnak alkotmányos védelem alatt, az adott ügy összes körülményének mérlegelése vezethet arra az eredményre, hogy mégsem alkotmányos a valótlan állítást tevő jogi felelősségre vonása.¹¹⁰ „A közéleti szolás gyakorlója adott esetben akkor is beszélhet visszaélésekről, ha nem tudja azokat bizonyítani. A valótlanak bizonyuló tényközlés esetén ugyanis az alkotmányos szempontrendszer alapján a hangsúly az elkövetőnek a valótlansággal kapcsolatos tudattartalmára helyeződik át.”¹¹¹ Így tehát a közügyeket érintő véleménynyilvánítás szabadsága „a valósnak bizonyult tények tekintetében korlátlanul, míg a hamis tény állításával vagy híreszteléssel szemben már csak akkor véd, ha a híresztelő nem tudott a hamisságról, és a foglalkozása által megkívánt körülménytést sem mulasztotta el.”¹¹²

Az Alkotmánybíróság a kampányidőszakban jobban kitágítja a valótlan állítások alkotmányos védelmét, amit a demokratikus viták és a választók számára minél szélesebb körű tájékoztatás biztosítása érdekében tart szükségesnek. Az Alkotmánybíróság a szólásszabadság pártján állva a választási kampányban tett valótlan tényállításokat alkotmányosan védettnek nyilvánítja annak ellenére, hogy nem alkalmazza a tényállítás és a véleménynyilvánítás korábbi bizonyíthatósági vagy egyéb tesztjeit.¹¹³ Az Alkotmánybíróság azt a megközelítést látszik támogatni, miszerint sokkal hasznosabb a demokrácia számára, ha esetleg néhány valótlan, akár indokolatlanul sértő állítás is helyet kap a közbeszédben, kiszélesítve és termékennyé téve a közéleti vitákat, mint ha a közéletben szerepet vállaló politikai szereplők a lehetséges szankcióktól tartva öncenzúrát alkalmaznának.¹¹⁴ Ugyanis a választók számára akár az is információértékkel bírhat, hogy az esetlegesen valótlan állításokkal szemben hogyan védi meg magát nyilvánosan az adott jelölt, vagy épp ellenkezőleg, hogy egy jelölt milyen – utóbb leleplezett – koholt vádakkal illeti politikai ellenfelét. A testület szerint „ha az egymásra tett kijelentések közvetlenül a közéleti sze-

¹⁰⁷ 7/2014. (III. 7.) AB hat., indokolás 49. bek.

¹⁰⁸ Uo., 50. bek.

¹⁰⁹ 3328/2017. (XII. 8.) AB hat., indokolás 74. bek.

¹¹⁰ 34/2017. (XII. 11.) AB hat., indokolás 34. bek.

¹¹¹ 3328/2017. (XII. 8.) AB hat., indokolás 95. bek.

¹¹² 13/2014. (IV. 18.) AB hat., indokolás, 41. bek.

¹¹³ SMUK Péter: Szólásszabadság a választási kampányban – túl a kampányfinanszírozáson. In: KOLTAY András – TÖRÖK Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 4.* Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 492.

¹¹⁴ SZIKORA Tamás: A negatív politikai kampány. In: KOLTAY–TÖRÖK i. m. (113. lj.) 510.

replók politikai tevékenységére, programjára vagy közéleti hitelességére, alkalmasságára vonatkoznak, akkor – még ha kijelentő módban fogalmazták meg is őket – vélelmezhető, hogy a választópolgárok a közléseket véleményként értékelik.”¹¹⁵

Megjegyzi ugyanakkor az Alkotmánybíróság, hogy a választási kampány szabad folyását védő gyakorlata nem jelenti azt, hogy a jelöltek bármilyen valótlan információt, állítást terjeszthetnek egymásról:

„ha a megnyilatkozásnak észszerűen még a kampány körülményei között sem tulajdonítható olyan jelentés, amely szerint a közlést a választók az érintett múlt- vagy jövőbeli politikájára vagy a jelölt alkalmasságára vonatkozó politikai véleményként értelmezik, akkor helye lehet a közlő valótlan tényállítás miatt történő felelősségre vonásának. Minél közvetettebb módon kötődik egy kijelentés a jelölt politikai tevékenységéhez, programjához, illetve minél önállóbb jelentősége és minél nagyobb súlya van a megnyilvánulás ténybeli elemének, annál inkább sor kerülhet arra, hogy az állítás jogszerűségének megítélésére valóban a tényállításokra irányadó követelmények alapján kerüljön sor.”¹¹⁶

Ezzel kapcsolatban Koltay András rámutat, hogy még az Alkotmánybíróság által elvárt szükséges gondosság tanúsítása esetén is felhozhatók érvek a valótlan tényállítások alkotmányos védelmével szemben, mert azok a választási eljárásról szóló törvény kontextusában már nem személyiségi jogsértést, hanem a választók félrevezetését eredményezhetik.¹¹⁷

A magyar büntetőjogban találunk a hamis hírek egy szűk körére vonatkozó tényállást, amelyet alkalmaztak is az álhírterjesztés megakadályozására. Ez a közveszéllyel fenyegetés büntetőjogi tényállása: „aki a köznyugalom megzavarására alkalmas olyan valótlan tényt állít, híresztel, vagy azt a látszatot kelti, hogy közveszéllyel járó esemény bekövetkezése fenyeget, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹¹⁸ A rendőrség 2020 elején őrizetbe vett két embert, akik azt terjesztették, hogy Magyarországon több ember megfertőződött a koronavírussal, sőt több budapesti pályaudvaron emberek estek össze és haltak meg a fertőzés miatt.¹¹⁹ Később egy YouTube-vloggert is letartóztattak, aki arról kezdett hamis híreket terjeszteni, hogy Budapestet lezárják.¹²⁰ Ezeken kívül a rendőrség még négy ügyben indított nyomozást álhírterjesztés miatt.¹²¹ Mindegyikben közös, hogy a nyomozás interneten (főként a közösségi médiában) terjesztett álhírek miatt indult, és a rendőrség közveszéllyel fenyegetés

¹¹⁵ 3107/2018. (IV. 9.) AB hat., indokolás 25. bek.

¹¹⁶ Uo., 29. bek.

¹¹⁷ KOLTAY András: *A közügyek vitáinak szabadsága és a személyiségi jogok védelme*. Pázmány Law Working Papers 2019/4., 16.

¹¹⁸ 2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről (Btk.), 338. §.

¹¹⁹ BIRKÁS Péter: A koronavírusról pánikkeltő álhíreket terjesztő magyarokat kapcsoltak le a rendőrök. 24, 2020. február 8., <https://24.hu/tech/2020/02/08/a-koronavirusrol-panikkolto-alhireket-terjeszto-magyarokat-kapcsoltak-le-a-rendorok>.

¹²⁰ BOHUS Péter: Elkapták a youtube-vloggert, aki elkezdte a pletykát Budapest lezárásáról. *Index*, 2020. március 15., https://index.hu/belfold/2020/03/15/youtube-vloger_budapest_lezar_rendorseg.

¹²¹ Négy ügyben nyomoznak koronavírussal kapcsolatos álhírek terjesztése miatt. *Origo*, 2020. március 13., <https://www.origo.hu/itthon/20200313-negy-ugyben-nyomoz-a-rendorseg-alhirek-terjesztese-miatt.html>.

miatt indította meg az eljárást. A koronavírus elleni védekezésről szóló törvény¹²² 2020-ban módosította a rémhírtörlesztés büncselekményét:¹²³ korábban a rémhírtörlesztés csupán szándékosan, nagy nyilvánosság előtt, közveszély helyszínén történő valótlan tény állításával volt megvalósítható, majd e meghatározás kiegészült azzal, hogy az állításnak a közveszéllyel összefüggésben kell történnie, a módosítás eredményeként létrejött új tényállás szerint pedig rémhírtörlesztést követ el az is, aki különleges jogrend idején szándékosan olyan valótlan tényről állít, amely képes a védekezés eredményességét akadályozni. Ebben az esetben tehát már nem feltétel a közveszély helyszínén történő elkövetés, így online térben is el lehet követni. Azonban a hamis hírek ezekben az esetekben egy sajátos magatartáshoz kapcsolódtak, ezért nem jelenthetjük ki általánosan, hogy a tényállás széles körű alkalmazása megoldást jelenthet a hamis hírekre.

4. További fellépési kísérletek és lehetőségek a hamis hírek ellen

4.1. Kísérletek a hamis hírek jogszabályi tiltására

Több kísérletet is tettek a hamis hírek visszaszorítására különböző országokban, ezek azonban nem mindig jártak sikerrel. Amerikában 2016-ban egy ohioi bíróság nyilvánította alkotmányellenesnek azt a jogszabályt, amely hat hónapi elzárást és ötezer dolláros pénzbüntetést határozott meg azon cselekmények elkövetőinek büntetéseként, akik szándékosan vagy tudatos gondatlanságból terjesztenek hamis információkat egy politikai jelöltről.¹²⁴ Egy korábbi hasonló ügyben a minnesotai bíróság is ezzel megegyező ítéletet hozott, megfogalmazva, hogy „a politikai arénában a valótlan felügyelője nem az állam, hanem az állampolgárok, akik kellőképp fel tudják dolgozni és meg tudják kérdőjelezni a hozzájuk eljutó állításokat és azok cáfolatát.”¹²⁵ Ed Chau, a kaliforniai törvényhozás tagja, 2017 februárjában benyújtotta a kaliforniai politikai kibercsalás elleni törvényjavaslatát, amely büncselekménnyé nyilvánította volna azt, ha valaki szándékosan „politikai kibercsalást” követ el, vagyis olyan tettet, amelynek következtében egy észszerűen eljáró személy azt hiheti, hogy egy weboldalt vagy az azon található információkat egy politikai jelölt tette közzé, vagy az ő nézeteit közvetíti, miközben az adott politikai jelöltnek semmi köze a weboldalhoz.¹²⁶ A törvényjavaslatot végül maga a benyújtó vonta vissza még mielőtt tárgyalhatott volna róla a törvényhozás, azonban még ha el is fogadták volna, az nem állta volna ki a Legfelső Bíróság alkotmányossági próbáját.¹²⁷ A Legfelső Bíróság joggyakorlata alapján ugyanis az állami bíróságoknak a politikai megnyilvánulások korlátozásakor ún. szigorú vizsgálatot kell alkalmazniuk. Ez azt jelenti, hogy a korlátozásnak szűkre szabottnak kell lennie a kényszerítő állami érdek érvényesítése érdekében, és tilos az álláspont szerinti korlátozás.

¹²² 2020. évi XII. törvény a koronavírus elleni védekezésről, 10. § (2) bek.

¹²³ Btk. 337. §

¹²⁴ *Susan B. Anthony List v. Driehaus* 814 F3d 466 (6th Cir. Ohio, 2016).

¹²⁵ 281 *Cave Committee v. Arneson*, 766 F3d 774, 796 (8th Cir. Minn., 2014).

¹²⁶ Assembly Bill No. 1104, 715. fejezet. An Act to Amend Section 18320 of the Elections Code, Relating to Elections, https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=201720180AB1104.

¹²⁷ Dave MAASS: *California Bill to Ban „Fake News” would Be Disastrous for Political Speech*. <https://www.eff.org/deplinks/2017/03/california-bill-ban-fake-news-would-be-disastrous-political-speech>.

Emellett a bíróságok a jogszabályt kiindulópontként alkotmányellenesnek tekintik, és a jogalkotónak kell bizonyítania a korlátozás alkotmányosságát.¹²⁸ Ennek alapján látható, hogy ha az Egyesült Államok tervezne is bevezetni valamilyen dezinformáció elleni törvényt, az nagy valószínűséggel nem felelne meg a Legfelső Bíróság szigorú vizsgálatán.¹²⁹

Európában a francia parlament 2018 júliusában szavazott meg egy új jogszabályt, amely a választási kampányok időszakában (a választást megelőző három hónapban) lehetővé teszi a hatóságoknak, hogy bírósági jóváhagyás birtokában letilthassanak manipulatívnak, szándékosan félrevezetőnek ítélt tartalmakat. A hamis hír fogalmát az 1881-es sajtótörvény alapján határozták meg, így ezek a szándékosan, széles körben terjesztett és a nyugalom megzavarására vagy a választás eredményének befolyásolására alkalmas, nyilvánvalóan valótlan közlemények. Emellett a jogszabály előírja, hogy bizonyos látogatottság felett az oldalaknak jogi képvisellel kell rendelkezniük Franciaországban, a jogszabályban foglaltak betartását pedig a médiatanács (CSA) felügyeli.¹³⁰

Németországban 2018-tól hatályos az ún. NetzDG,¹³¹ aminek értelmében a 2 milliónál több német felhasználóval rendelkező platformoknak szigorú eltávolítási kötelezettségük van a szolgáltatásukon keresztül közzétett jogsértő tartalmakkal összefüggésben. A törvény a kötelezettséget megalapozó jogsértő tartalomként a német büntető törvénykönyv bizonyos tényállásait jelöli meg, amelyek között szerepel a rágalmazás, a gyűlöletbeszéd, a holokauszttagadás és a rémhírterjesztés is.¹³² Ha az adott tartalom „egyértelműen jogsértő”, akkor az értesítéstől számított 24 órán belül, ha pedig „csak” jogsértő, akkor 7 napon belül kell törölni.¹³³ Amennyiben a platform ennek nem tesz eleget, akár 50 millió eurós bírságot is kaphat.¹³⁴

A brit parlament médiabizottsága jelentésben¹³⁵ hívja fel a figyelmet a hamis hírek demokráciára jelentett veszélyeire, és különböző javaslatokat fogalmaz meg, többek között, hogy a tech cégeknek legyen kötelező etikai kódexet létrehozni, amelyet egy független szabályozó felügyelhetne, valamint módosítani kellene a választási törvényt, hogy az képes legyen kezelni az online felületeken folytatott kampányokra vonatkozó szabályokat. A jelentés egyébiránt rávilágít arra is, hogy az emberek egyre gyakrabban a közösségi médiából tájékozódnak, és kevésbé kérdőjelezzik meg a közösségi oldalakon megosztott információ hitelességét, ugyanis a legtöbben bíznak az ismerőseikben.¹³⁶

¹²⁸ WEAVER i. m. (33. lj.) 130.

¹²⁹ Joel TIMMER: Fighting Falsity: Fake News, Facebook and the First Amendment. 35 *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal* (2017) 669., 686.

¹³⁰ L. <https://www.gouvernement.fr/en/against-information-manipulation>.

¹³¹ Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG)

¹³² Uo., 1. cikk.

¹³³ Uo., 3. cikk.

¹³⁴ Uo., 4. cikk.

¹³⁵ House of Commons Digital, Culture, Media and Sport Committee: Disinformation and „Fake News”. Final Report, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmselect/cmcmds/1791/1791.pdf>.

¹³⁶ BALANYI Daniella – LEBEDI Réka – SZŐKE Petra: Ki pénzeli az Arsonit? A gyakornokok kitalálnak! *Arsboni*, 2019. február 5., https://arsboni.hu/ki-penzeli-az-arsbonit-a-volt-gyakornokok-kitalalnak/#_edn5.

Szingapúrban speciálisan a hamis hírekre igazított törvényt fogadtak el, amely 2019 októberében hatályba is lépett. A hamis és manipulatív online tartalmakra vonatkozó törvény lehetővé teszi a kormány számára, hogy közérdekből helyreigazításra kötelezze a kifogásolt tartalom közzétevőjét vagy az online platformot.¹³⁷ A törvény értelmében a hamis hír valótlan vagy félrevezető állítás, amelyet egy észszerűen gondolkodó személy tényállításnak értékel, és többek között az egészségüggyel, a közbiztonsággal vagy a választásokkal kapcsolatban hátrányos információt terjeszt.¹³⁸ Ezekben az esetekben az eredeti tartalom mellett kötelező megjelentetni egy közleményt, amelyből ki kell tűnnie a hamis állításnak, és hogy azzal szemben mi az igazság. Amennyiben valaki nem teszi közzé a helyreigazítást, 20 ezer (cégek esetében 500 ezer) szingapúri dolláros bírsággal vagy egy év börtönbüntetéssel is sújtható,¹³⁹ ha pedig a tevékenység automatizált fiókokkal (botokkal) történik, akkor 100 ezer (cégeknek egymillió) dollár bírság és tízéves börtönbüntetés is kiszabható.¹⁴⁰

4.2. Az Európai Unió fellépése a hamis hírek ellen

Az EU is felismerte, hogy a dezinformáció egyre növekvő fenyegetést jelenthet a társadalmi diskurzusokra nézve, és hogy a demokratikus folyamatok és intézmények manipulációval szembeni védelme „hosszú távú kihívást jelent, és folyamatos erőfeszítéseket tesz szükségessé”.¹⁴¹ Az Európai Külügyi Szolgálat keleti stratégiai kommunikációval foglalkozó munkacsoportot (East StratCom) hozott létre a dezinformáció visszaszorítására,¹⁴² amely többek között az EU vs. Disinfo honlapot is üzemelteti, ahol összegyűjtik az Unióval kapcsolatos hamis híreket, és információkat szolgáltatnak a leleplezett hamishír-hálózatokról.¹⁴³ A munkacsoportot eredetileg 2015-ben az orosz befolyás elleni fellépés miatt hozták létre – 2019 májusáig több mint 5455 orosz eredetű hamis hírt azonosítottak be.¹⁴⁴

Az Európai Bizottság 2017 végén szakértői csoportot hozott létre az üggyel kapcsolatos tanácsadás biztosítására, „Hamis hírekkel és az internetes félretájékoztatással foglalkozó magas szintű munkacsoport” néven. Ennek feladata a probléma feltérképezése és a dezinformáció

¹³⁷ Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act, <https://sso.agc.gov.sg/Bills-Supp/10-2019/Published/20190401?DocDate=20190401#pr7>.

¹³⁸ Uo., 7. §.

¹³⁹ Singapore Fake News Laws: Guide to POFMA (Protection from Online Falsehoods and Manipulation Act), <https://singaporelegaladvice.com/law-articles/singapore-fake-news-protection-online-falsehoods-manipulation>.

¹⁴⁰ Szingapúri „álhír törvény”: hamis hírek elleni küzdelem vagy állami cenzúra? *NKI*, <https://nki.gov.hu/it-biztonsag/hirek/szingapuri-alhir-torveny-hamis-hirek-elleni-kuzdelem-vagy-allami-cenzura>.

¹⁴¹ Jelentés az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának a dezinformációval szembeni közös cselekvési terv végrehajtásáról. Brüsszel, 2019.6.14. JOIN(2019) 12 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019JC0012&from=EN>.

¹⁴² https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2116/-questions-and-answers-about-the-east-stratcom-task-force_en.

¹⁴³ <https://euvsdisinfo.eu/>.

¹⁴⁴ ARATÓ László: Négy és fél év alatt több mint 5500 orosz eredetű álhír. *Index*, 2019. május 25., https://index.hu/kulfold/eurologus/2019/05/25/az_orsozok_mar_a_matixban_vannak_alhir_orsoz_kreml_dezinformacio.

visszaszorítására alkalmas ajánlások megfogalmazása volt. A szakértői csoport 2018. március 12-én terjesztette elő jelentését,¹⁴⁵ amelyben elsődlegesen az önszabályozás mellett tette le a voksát. A jelentés ajánlái között szerepel még a médiatudatosság előmozdítása, olyan eszköz kifejlesztése, amelyekkel a felhasználók és az újságírók egyaránt hatékonyabban tudnák kezelni a dezinformációt, a hírekkel foglalkozó európai média sokszínűségének és fenntarthatóságának védelme, valamint az Európán belül megfigyelhető félretájékoztatással kapcsolatos kutatások folytatása.¹⁴⁶ A szakértői csoport ezenfelül egy alapelvet tartalmazó kódex megalkotását is javasolta, amelynek használata mellett az online platformok és a közösségi oldalak egyaránt elköteleznék magukat. Az alelvek követelményként fogalmazták meg az átláthatóságot az információk forrása, előállítás, szponzorálása, terjesztése és célzottsága tekintetében, az online elszámoltathatóság előmozdítását, valamint a magas színvonalú újságírás és a média-műveltség támogatását.¹⁴⁷

Az EU által kitűzött célok tehát főként a dezinformációval kapcsolatos tudatosság-növelés, a médiaműveltség javítása, a civil társadalom szerepének erősítése, a kiberfenyegetésekkel szembeni védelem javítása és a fizetett online politikai hirdetések átláthatóságának növelése volt.¹⁴⁸ A dezinformáció visszaszorítását célzó, 2018 októberében megszületett gyakorlati kódex¹⁴⁹ önszabályozással igyekezett megoldani a kérdést. Az önszabályozó kódexet a Facebook, a Google, a Twitter, a Mozilla és a Microsoft is aláírta, ezzel azt magukra nézve kötelezőnek ismerték el. A kódex értelmében a platformoknak átláthatóbbá kell tenniük szabályzataikat, szorosabb együttműködést kell kialakítaniuk a kutatói szférával, a tényellenőrzőkkel és a tagállamokkal. A platformok legfontosabb kötelezettségei azonban a politikai hirdetések átláthatóságára, a dezinformáció szűrésére és az önértékelő jelentések¹⁵⁰ (az EU-s választásokat megelőző hónapokban havi, egyébként éves rendszerességgel történő) benyújtására vonatkoznak. Az EU ezzel tehát az önszabályozás felé terelte a platformokat, arra ösztönözve őket, hogy a korábbinál még nagyobb mértékben végezzenek monitorozási tevékenységet, átadva nekik a szabályozást. A magatartási kódexben foglaltakat így nem az EU tartatja be, hanem maguk a tech cégek, az Unió kezében csupán az általuk rendelkezésre bocsátott jelentések értékelésének lehetősége van.

A platformok vállalásai betartásának és az önellenőrző jelentések értékelését (különös tekintettel a 2019. évi európai választásokra) a Bizottság és az audiovizuális médiaszolgáltatásokat szabályozó hatóságok európai csoportja (ERGA) végezte el.¹⁵¹ A monitoring alapján azon-

¹⁴⁵ High Level Expert Group (29. lj.).

¹⁴⁶ Európai Bizottság: Online félretájékoztatás: az internetes platformok fokozott átláthatóságára van szükség, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_18_1746.

¹⁴⁷ Európai Bizottság (7. lj.) 1.

¹⁴⁸ Jelentés (141. lj.)

¹⁴⁹ Európai Bizottság: A dezinformáció visszaszorítását célzó uniós gyakorlati kódex, https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=59115.

¹⁵⁰ Európai Bizottság: Annual Self-Assessment Reports of Signatories to the Code of Practice on Disinformation 2019, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/annual-self-assessment-reports-signatories-code-practice-disinformation-2019>.

¹⁵¹ Report of the activities carried out to assist the European Commission in the intermediate monitoring of the Code of practice on disinformation (ERGA Report), http://erga-online.eu/wp-content/uploads/2019/06/ERGA-2019-06_Report-intermediate-monitoring-Code-of-Practice-on-disinformation.pdf.

ban nyilvánvalóvá vált, hogy az önszabályozás nem teljesítette be a hozzá fűzött reményeket: bár a politikai reklámok tekintetében javult az átláthatóság, az Uniónak szolgáltatott adatok hiányosak és sok szempontból ellenőrizhetetlenek voltak. A Bizottság megállapítása szerint az „adatszolgáltatás és a keresőeszközök alkalomszerűek és önkényesek, így nem felelnek meg a kutatók független ellenőrzés iránti igényeinek”.¹⁵² A tagállami hatóságok kifogásolták a platformok csekély együttműködési hajlandóságát, valamint a platformok által alkalmazott technikák alacsony hatékonysági fokát is. Az általuk szolgáltatott adatokat lehetetlen volt összevetni bármilyen más valós adattal, így a közölt statisztikák és lépések valódisága és eredményessége nem volt megállapítható.

4.3. Magánszabályozás

Mivel a közösségimédia-platformok magánszabályozása az, ami elsősorban befolyásolja a rajtuk megosztott tartalmakat, a hamis hírek terjedését nehezen korlátozza a jogi szabályozás. Amennyiben az adott állítás nem valósít meg rágalmozást, becsületsértést vagy gyűlöletbeszédet, csupán általában véve az állítás valótlansága miatt nem követelhető jogi úton a tartalom eltávolítása. A felhasználási feltételek, vagyis a platformok magánszabályozása azonban tiltja a hamis hírek közzétételét. A Facebook felhasználási feltételei szerint tilos a „jogellenes, megtévesztő, diszkriminatív vagy csalárd” tartalom közzététele,¹⁵³ emellett a (felhasználókkal kötött szerződés részét képező) közösségi alapelvek külön fejezetben foglalkoznak az álhírekkel és a megtévesztő információk közzétételeivel.¹⁵⁴ A Twitter felhasználási feltételei az „információk mesterséges felduzzasztását vagy elapasztását”, valamint a „választások befolyásolását vagy megzavarását” tiltják.¹⁵⁵ A YouTube szintén tiltja a szavazók félrevezetését, a szavazáson való részvételre vonatkozó hamis információk terjesztését, valamint a „politikai jelöltekre és hivatalban lévő megválasztott kormánytisztviselőkre vonatkozó alkalmassági követelményekkel kapcsolatban valótlán állításokat magában foglaló” tartalom feltöltését.¹⁵⁶

A Facebook több technikai módszerrel is próbálkozott a hamis hírek ellen. Először bevezettek egy jelölést, amely a felhasználók jelzései alapján kis piros figyelmeztető piktogramot helyezett el azon cikkek mellett, amelyek igazságtartalmát „kétségesnek” ítélték meg. A kísérlet pár hónap alatt kudarcot vallott, ugyanis a jelentések azt mutatták, hogy a feltűnő színű ábrák figyelemfelkeltők voltak, így növelték a problémás cikkek népszerűségét.¹⁵⁷ Később bevezették azt a rendszert, amellyel egyszerűbbé vált a hamis hírek jelentése az oldalon belül, és a tömegesen jelentett cikkeket tényellenőrző oldalakhoz továbbították, amelyek megvizsgálták azok

¹⁵² Európai Bizottság: A dezinformáció visszaszorítását célzó gyakorlati kódex egy évvel később: az online platformok önértékelő jelentései. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/STATEMENT_19_6166.

¹⁵³ Facebook: Felhasználási feltételek, <https://www.facebook.com/legal/terms>, 3.2.1.

¹⁵⁴ Facebook: Közösségi alapelvek. Álhírek, https://www.facebook.com/communitystandards/false_news.

¹⁵⁵ Twitter: Felhasználási feltételek, <https://help.twitter.com/hu/rules-and-policies/twitter-rules>.

¹⁵⁶ YouTube: Spamre, megtévesztő gyakorlatokra és átverésre vonatkozó irányelvek, <https://support.google.com/youtube/answer/2801973?hl=hu>.

¹⁵⁷ Facebook Ditches Fake News Warning Flag. *BBC*, 2017. december 21., <https://www.bbc.com/news/technology-42438750>.

valóság tartalmát. Amennyiben egyértelműen hamis hírek jelölték, a Facebook algoritmus automatikusan alacsonyabb rendű posztok közé sorolta a cikkeket, így kevesebbszer jelentette meg a felhasználók hírfolyamában. A módszer kritikusai szerint azonban így ellehetetleníthető egy-egy valódi hír is, ha elegendő jelentik azt hamis hírként az oldalon, emellett a tényellenőrző oldalak sem lehetnek minden szempontrendszer szerint elfogulatlanok.¹⁵⁸ Sheryl Snadberg, a Facebook egyik operatív vezetője, 2018 szeptemberében a szenátusi meghallgatásán azt mondta, hogy a Facebook „alternatív” tényekkel veszi fel a harcot a dezinformáció ellen. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az amerikai felhasználók számára a hírfolyamban egy-egy politikai bejegyzés mellett megjelentettek más tényellenőrzött oldalról származó posztokat is. Szerinte ez a „jó beszéd” kioltja a „rossz beszédeket”, vagyis a hamis híreket.¹⁵⁹ Sarah Haan szerint viszont a Facebook ezzel tovább rontotta a helyzetet, hiszen csak erősítette azt a felfogást, hogy léteznek tények és ‘alternatív tények’.¹⁶⁰

A 2020-as amerikai elnökválasztással kapcsolatban a Facebook egészen magabiztosan nyilatkozott blogposztjában, ismertetve a bevezetett hirdetésszűrő, nagyobb átláthatóságot biztosító és a gyanús, vélhetően botok által terjesztett posztok tiltására vonatkozó gyakorlatát¹⁶¹ – bár azt is bejelentette, hogy nem fogja önállóan vizsgálni a náluk közzétett politikai hirdetések igazságtartalmát, ez a döntés még a cég dolgozóit is megosztotta.¹⁶² A Twitter például a közelgő választásokkal kapcsolatban úgy döntött, hogy egyáltalán nem engedélyezi politikai hirdetések közzétételét a platformján.¹⁶³

Lili Levi amellett érvel, hogy a technológiai megoldások és a médiatudatosság fejlesztése önmagukban nem elegendők a hamis hírek ellen. Szerinte a valódi megoldást az jelentené, ha ezek mellett a sajtó megerősítésére is kellő hangsúlyt fektetnénk. Úgy véli, a sajtónak kiemelkedő alkotmányos védelmet szükséges adni, amely intézményes védelmet biztosítana a sajtó számára nem csupán a publikációk megjelenése után, hanem már az információgyűjtés státusában is. Ezek a garanciák szerinte elősegítenék a hagyományos újságírásba és a sajtóba vetett bizalom visszaállítását, amivel vissza lehetne szorítani a hamis híreknek hitelt adó állampolgárok számát.¹⁶⁴ Nádori Péter szerint a tömeges manipuláció elleni küzdelem eredményesebb lehet, ha az nem a félrevezető tartalmakra, hanem a manipuláció eszközeire és módszereire összpontosít, így el lehetne kerülni a tartalomalapú korlátozások legnagyobb problémáját: hogy ki dönti el, mi a tényszerű igazság.

A fellépés e formáiban tehát nem az számít, hogy az adott kifogásolt tartalom milyen fokú bizonyíthatósággal rendelkezik, hanem hogy például egy cég futtatott-e húszezer álprofil a

¹⁵⁸ TIMMER i. m. (129. lj.) 699–702.

¹⁵⁹ HAAN i. m. (53. lj.) 19.

¹⁶⁰ Uo., 20.

¹⁶¹ Facebook: Helping to Protect the 2020 US Elections, <https://about.fb.com/news/2019/10/update-on-election-integrity-efforts>.

¹⁶² BOLCSÓ Dániel: A Facebook dolgozói tiltakoznak, amiért a cég hagyja hazudni a politikusokat. *Index*, 2019. október 29., https://index.hu/techtud/2019/10/29/facebook_politikusok_politikai_hirdetesek_reklamok_hazugsag_alkalmazottak_nyilt_level.

¹⁶³ Devin COLDEWEY: Twitter Makes its Political Ad Ban Official. *TechCrunch*, 2019. november 15., <https://techcrunch.com/2019/11/15/twitter-makes-its-political-ad-ban-official>.

¹⁶⁴ LEVI i. m. (13. lj.) 317–325.

Facebookon, vagy sem. Ebből ráadásul még az is következik, hogy egy hasonló, a dezinformáció eszközeit célzó szabályozás sokkal kevésbé alkalmas arra, hogy egyes nézetek vagy vélemények elhallgattatását eredményezze.¹⁶⁵ A közösségi oldalak saját tényellenőrző kezdeményezéseivel kapcsolatban aggodalomra ad okot annak átláthatatlansága, hogy vajon kik ellenőrzik a tényellenőrzőket. Kutatások azt mutatják, hogy a különböző tényellenőrző oldalak eredményei között meglepően alacsony az átfedés,¹⁶⁶ ráadásul nem kizárt, hogy maguk a tényellenőrzők is valamennyire elfogultak.¹⁶⁷ Így tehát önmagában a tényellenőrző oldalakra nem lehet hagyatkozni.

5. Összegzés

Már a hamis hírek meghatározásának sokféleségéből is látható, hogy milyen bonyolult kérdések merülnek fel a témát illetően. Nehéz elkülöníteni a valótlán tényállításoktól, valamint a személyiségi jogi jogsértések területére tartozó tényállításoktól. Ha már az alapfogalmát is nehéz definiálni, akkor még nehezebb hatékonyan fellépni maga a probléma ellen.

A hamis hírek problémaköre nem egyszerűen arról szól, hogy szabad-e hazudni a demokratikus vitákban. Ennél sokkal összetettebb kérdés, hiszen egyszerre kell vizsgálni többek közt a téma politikai, jogi, kereskedelmi és társadalmi oldalát is. A közösségi oldalak kétségkívül hatékony felerősítői a hamis hírek terjedésének, és egyértelmű, hogy a platformok üzemeltetőinek komoly felelőssége van a visszaszorításukat illetően. Az azonban, hogy milyen fellépést várunk el tőlük, egyáltalán nem egyértelmű. Ha ugyanis arra buzdítjuk azokat, hogy hatékonyabb szűréssel és az eddiginél komolyabb monitorozással lépjenek fel a hamis hírek ellen, rögtön több problémával is szembesülünk, hiszen egyrészt így a platformok kezébe adjuk a demokratikus nyilvánosság formálásának legitim lehetőségét, másrészt rájuk bizzuk annak eldöntését, hogy milyen szűrést kell szűrniük, vagyis azoknak kell eldönteniük, hogy mi számít hamis hírnak és mi nem. Megfordítva ez azt jelenti, hogy rájuk bizzuk annak eldöntését is, hogy mi az igazság. A téma bonyolultságát jól jelzi, hogy a Facebook korábban említett döntése, amely pont a hasonló aggályok eloszlatásának érdekében született (vagyis hogy a Facebook a 2020-as amerikai elnökválasztás kapcsán nem fogja vizsgálni a platformján közzétett politikai hirdetések valóságtartalmát), hatalmas felháborodást keltett, ahogyan korábban is legalább ennyire kritizálták a céget amiatt, hogy saját döntései alapján tilt le politikai hirdetéseket.

Ahogy látjuk, a szólásszabadság alkotmányos keretei önmagukban nem tiltják a hamis beszédet. A demokratikus nyilvánosság és a hozzá kapcsolódó viták minél pezsgőbbek, annál jobbak. A valótlán tényközlések a nyilvános diskurzusok szükséges velejárói, és mint ilyenek, nem rekeszthetők ki a véleményszabadság köréből, ezért korlátozásukat – a közéleti vélemény-

¹⁶⁵ NÁDORI Péter: Mit kezdhet a jog a hamis hírekkel? *Goethe Institut Ungarn*, 2019. június, <https://www.goethe.de/ins/hu/hu/kul/sup/kl/21581410.html>.

¹⁶⁶ Chloe LIM: Checking How Fact-Checkers Check. 3 *Research and Politics* (2018) 6–7.

¹⁶⁷ Alex PAREENE: How Political Fact-Checkers Distort the Truth. *The New Republic*, 2020. január 8., <https://newrepublic.com/article/156039/political-fact-checkers-distort-truth>.

nyilvánítás körében mindenképp – szigorú mércék szerint kell megítélni.¹⁶⁸ Ezt a nehéz feladatot pedig nem szerencsés csupán a közösségi oldalak üzemeltetőire bízni. Éppen ez lehet az érv az EU által kikényszerített önszabályozás ellen is, hiszen bár az Unió kilátásba helyezte bizonyos jogi kötőerővel bíró dokumentumok elfogadását, alapvetően a platformok kezébe adja a döntés jogát az eltávolítandó tartalmakat illetően.

Azonban önmagában a kérdés jogszabályi rendezése sem nyújthat teljesen kielégítő megoldást, hiszen nemcsak a platformok működését és fellépési lehetőségeit meghatározó magánjogi viszonyrendszer vet fel kérdéseket, hanem a hamis hírek ellen fellépő jogszabályt is nagyon nehéz oly körülmények között megfogalmazni, hogy az még véletlenül se szankcionálja az alkotmányosan védett szólások valamely formáját. A kettő ötvözete jelenthet áthidaló megoldást, ahol a jogszabályi keretek csupán a platformok fellépésének követelményét és azok átláthatóságát írják elő, ám a konkrét fellépés technikailag továbbra is közösségi oldalak kezében lenne, emellett *soft-law* jelleggel segítene a hamis hírek definiálásában és a fellépés mértékének meghatározásában.

¹⁶⁸ TÖRÖK Bernát: *A szólásszabadság magyar doktrínája az amerikai jogirodalom tükrében*. PhD értekezés, Szeged, 2018. 28.